

STUDIA PRAWNICZE. Rozprawy i Materiały 2024, nr 1 (34)

STUDIES IN LAW: Research Papers 2024, No. 1 (34)

e-ISSN 2451-0807 • ISSN 1689-8052

DOI: 10.48269/2451-0807-sp-2024-1-06

Rafał Czachor

dr hab., prof. KAAFM, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

<https://orcid.org/0000-0002-5929-9719>

rczachor@afm.edu.pl

Ustrój sądownictwa konstytucyjnego w państwach autorytarnych. Analiza porównawcza przypadku republik Azji Środkowej

Wstęp

Instytucja kontroli konstytucyjności prawa dokonywanej przez wyspecjalizowany organ judykatury zyskała w drugiej połowie XX wieku uznanie w wielu państwach świata. O jej niebagatelny znaczeniu dla funkcjonowania państw demokratycznych, prawnej regulacji stosunków społecznych, a w szczególności stosunków władzy, świadczy pojawiające się w doktrynie pojęcie „jurystokracja” czy też „judycalizacja polityki”¹. Nie tylko oddaje ono rangę kontroli konstytucyjności prawa, lecz także podnosi problem demokratyczności takiego rozwiązania, w którym prawo stanowione

---

¹ Zob. m.in.: J. Ferejohn, *Judicializing Politics, Politicizing Law*, „Law and Contemporary Problems” 2002, vol. 65, no. 3, s. 41–68; R. Hirschl, *Towards Juristocracy. The Origins and Consequences of the New Constitutionalism*, Cambridge–London 2004; *idem*, *The Judicialization of Politics*, [w:] *The Oxford Handbook of Law and Politics*, eds K.E. Whittington, R.D. Kelemen, G.A. Caldeira, Oxford 2008, s. 119–141; R. Piotrowski, *Sędziowie i granice władzy demokratycznej w świetle Konstytucji RP*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2018, R. 80, z. 1, s. 220–221.

przez uprawniony do tego organ legislatywy podlega dodatkowej kontroli, którą sprawują – nie pochodzący przecież z wyborów bezpośrednich – sędziowie sądów konstytucyjnych.

Pozostawiając na marginesie te skądinąd jakże doniosłe zagadnienia, zauważyć należy, że kontrola konstytucyjności prawa przez wyspecjalizowany organ sądownictwa przyjęła się także w dawnych państwach socjalistycznych, co więcej, w wielu przypadkach miało to miejsce jeszcze przed transformacją ustrojową. Współcześnie funkcjonują one również w niemalże wszystkich, za wyjątkiem Turkmenistanu, republikach byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR). Oficjalnie wszystkie państwa powstałe w wyniku rozpadu ZSRR w swych ustawach zasadniczych deklarują ustrój demokratyczny, rządy prawa, pluralizm, poszanowanie praw człowieka i obywatela. W praktyce ustrój większości republik byłego ZSRR klasyfikowany jest przez politologów jako autorytarny, co najwyżej spełniający przesłanki demokracji proceduralnej². Ustroje państwowe tychże podmiotów są dla badaczy o tyle ciekawe i skomplikowane, że stypulacje konstytucyjne i ustawowe są niekiedy dalekie od realiów politycznych, wskutek czego badania sięgające wyłącznie do normatywnego instrumentarium bywają niedostatecznym narzędziem wyjaśniającym funkcjonowanie tych państw. W odpowiedzi postuluje się interdyscyplinarność badań ustrojowych i wyjście poza zachodniocentryczne rozumienie instytucji prawa³.

Współistnienie sądownictwa konstytucyjnego z niedemokratycznym ustrojem wydaje się paradoksem, aczkolwiek jest praktyką wielu państw, w tym republik Azji Środkowej. W związku z powyższym można postawić tezę, że pozycja ustrojowa sądów

² Pojęcie to wprowadzono w tranzytologii, subdyscyplinie nauk o polityce, w celu opisania fenomenu państw naruszających swobody demokratycznego państwa i niegwarantujących pluralizmu politycznego, lecz organizujących cyklicznie wybory parlamentarne i głowy państwa w celu formalnego potwierdzenia ich legitymacji do sprawowania władzy.

³ M.in.: J. Husa, *Interdisciplinary Comparative Law. Rubbing Shoulders with the Neighbours or Standing Alone in a Crowd*, Cheltenham–Northampton 2022; R. Czachor, *Konstytucjonalizmy niezachodnie jako wyzwanie dla komparatystki prawa*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2022, nr 2(31), s. 15–42.

konstytucyjnych w podmiotach klasyfikowanych jako autorytarne, podobnie jak i innych organów władzy publicznej, nie odbiega od standardów przyjętych w państwach nazywanych demokracjami liberalnymi⁴. W praktyce polityczne funkcje i sposób działania sądów konstytucyjnych w tych państwach nie są jednakże zgodne ze standardami demokratycznego państwa prawa. Najogólniej w takich przypadkach ma miejsce sytuacja odwrotna względem wspomnianej judykalizacji polityki w demokracjach liberalnych – zachodzi w nich upolitycznienie sądownictwa konstytucyjnego, a więc ma miejsce abuzywność praktyk w ramach *de iure* legalnej kontroli konstytucyjności. Działalność organów sądownictwa konstytucyjnego w takich okolicznościach sprowadza się do funkcji legitymizowania działań elit władzy. Tak sformułowana teza kłóci się z funkcjonującym w dyskursie naukowym przekonaniem, że w państwach demokracji nieskonsolidowanych judykalizacja polityki służy petryfikacji jej demokratycznego charakteru⁵. Próby zrozumienia tego fenomenu na gruncie zachodniocentrycznej nauki prawa ustrojowego porównawczego podejmowane są w ramach paradygmatów konstytucjonalizmu autorytarnego i autokratycznego legalizmu, które podważają tradycyjny, demokratyczno-liberalny sens nadawany instytucjom prawa funkcjonującym w państwach niedemokratycznych. W istocie te naukowe próby i poszukiwania są refleksem bardziej złożonego problemu, co do którego nie ma powszechnego konsensusu w doktrynie, a mianowicie dyskusji o ontologicznym i epistemologicznym charakterze współczesnego konstytucjonalizmu, w tym istnienia/nieistnienia jego autorytarnego, fasadowego czy nieliberalnego podtypu⁶.

⁴ A. Ryteł-Warzocho, *Sądy konstytucyjne w konstytucjonalizmie liberalnym i nieliberalnym*, [w:] *Sądownictwo konstytucyjne. Teoria i praktyka*, red. M. Granat, t. 3, Warszawa 2020. Pogłębione stadium przypadków tzw. nowych demokracji Dalekiego Wschodu zob.: T. Ginsburg, *Judicial Review in New Democracies. Constitutional Courts in Asian Cases*, Cambridge 2003.

⁵ A. Mazmnyan, *Judicialization of Politics. The Post-Soviet Way*, „International Journal of Constitutional Law” 2015, vol. 13, iss. 1, s. 200–218.

⁶ Zob. m.in.: M. Tushnet, *Authoritarian Constitutionalism*, „Cornell Law Review” 2015, vol. 100, iss. 2, s. 391–462; K.L. Scheppele, *Autocratic Legalism*, „The Chicago Law Review” 2018, vol. 85, no. 2, s. 545–584; M. Bożek, *Konstytucja fasadowa – prolegomena*, „Państwo i Prawo” 2023, nr 1, s. 3–28.

W poniższym artykule w celu falsyfikacji tak sformułowanego poglądu podjęto próbę omówienia organizacji sądownictwa konstytucyjnego w państwach postradzieckiej Azji Środkowej, a więc tych, które co do zasady są klasyfikowane jako najmniej demokratyczne spośród wszystkich państw dawnego bloku socjalistycznego. Aktualności problemu dowodzi to, że w ostatnich latach reforma sądownictwa konstytucyjnego miała miejsce w Kirgistanie i Kazachstanie, odpowiednio w latach 2021 i 2022, gdzie przywrócono uprzednio działające odrębne organy zajmujące się tą materią⁷. W Azji Środkowej funkcjonują zatem dwa „stare” organy sądownictwa konstytucyjnego z lat 90. XX wieku – w Tadżykistanie i Uzbekistanie, aczkolwiek w ich przypadku odpowiednie ustawodawstwo przyjmowane i nowelizowane było w ostatnich latach, oraz wymienione wyżej dwa „nowe” organy, których kształt ustrojowy jest wynikiem częściowej liberalizacji systemów politycznych w ostatniej dekadzie⁸. Ze względu na rozległość zagadnienia i obszerność niezbędnego do przeanalizowania materiału badawczego w niniejszym opracowaniu ograniczono się do kwestii ustrojowych i materialnych działalności sądów konstytucyjnych w Azji Środkowej. Uwagę skoncentrowano zatem na zagadnieniu zgodności rozwiązań dotyczących kontroli konstytucyjności prawa i ustroju sądownictwa konstytucyjnego w państwach wskazanego regionu ze wzorcami zachodnich demokracji liberalnych⁹. Na zasadniczą część artykułu składa się wprowadzenie do problematyki instytucji sądownictwa konstytucyjnego w państwach demokratycznych i nie-demokratycznych, ogólna charakterystyka współczesnego modelu

⁷ Sąd Konstytucyjny w Kazachstanie działał do 1995 r., gdy zastąpiono go Radą Konstytucyjną, w Kirgistanie Sąd Konstytucyjny w 2010 r. zastąpiono Izbą Konstytucyjną Sądu Najwyższego.

⁸ Klasyfikacja ta ma całkowicie ramowy charakter, bowiem w przypadku Uzbekistanu, gdzie podstawy funkcjonowania Sądu Konstytucyjnego określiła Konstytucja z 1993 r., jego aktualny ustrój normuje ustawa z 2018 r. oraz znowelizowana Konstytucja z 2023 r. Celem wprowadzenia klasyfikacji, na potrzeby niniejszego artykułu, jest ujawnienie dynamiki i kierunku rozwoju środkowoazjatyckiego sądownictwa konstytucyjnego.

⁹ W tym ujęciu za standard zachodnich demokracji liberalnych należy rozumieć rozwiązania znane w demokratycznych państwach Europy Zachodniej i Środkowej i akceptowane przez tzw. Komisję Wenecką Rady Europy.

sądownictwa konstytucyjnego i jego elementów, rys sądownictwa konstytucyjnego państw postradzieckich oraz charakterystyka rozwiązań normatywnych w zakresie sądownictwa konstytucyjnego państw Azji Środkowej.

Odnosząc się do aktualnego stanu badań w przedmiotowym zakresie, należy wskazać, że doczekało się ono nielicznych opracowań¹⁰ oraz artykułów o charakterze przyczynkarskim¹¹. Również w polskim obrocie naukowym poruszane są kwestie konstytucyjnoprawne państw Europy Zachodniej i Środkowej¹², natomiast zagadnienia ustrojowe państw Azji Środkowej, a także sądownictwa konstytucyjnego państw byłego Związku Radzieckiego, podejmowane są przez stosunkowo nieliczne grono badaczy¹³, będąc wciąż w określonym stopniu swoistą *terra incognita* i ustępując badaniom ogólnoustrojowym i politycznym nad modelami władzy i uwarunkowaniami ich trwania¹⁴.

¹⁰ Przede wszystkim: *Constitutional Courts in Post-Soviet States. Between the Model of a State of Law and its Local Application*, ed. J. Zalesny, Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien 2019.

¹¹ Н.В. Витрук, *Цель, задачи и функции конституционного правосудия в государствах новой демократии*, „Конституционное правосудие” 2002, nr 2 (16), s. 36–39; A. Mazmanyan, *Facades, Puppets, or Activist Watchdogs? Assessing Constitutional Courts in Central Asian Politics*, „Percorsi Constituzionali” 2020, no. 1–3, s. 75–94.

¹² M.in.: A.M. Ludwikowska, *Sądownictwo konstytucyjne w Europie Środkowo-Wschodniej*, Toruń 2002; S. Grabowska, *Sądy konstytucyjne w wybranych państwach europejskich*, Rzeszów 2008.

¹³ A. Bisztyga, *Pozycja ustrojowa, organizacja i kompetencje Rady Konstytucyjnej Republiki Kazachstanu*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 2(18), s. 41–53; R. Czachor, *Sądownictwo konstytucyjne na Białorusi, Ukrainie i Mołdawii. Studium ustrojowo-porównawcze*, „Zeszyty Naukowe UJW. Studia z Nauk Społecznych” 2018, nr 11, s. 23–36; *Constitutional Courts in Post-Soviet States...*, *op. cit.*; J. Zalesny, *Sądownictwo konstytucyjne w państwach postradzieckich. Analiza porównawcza. Część 1*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2019, nr 2(48), s. 137–164; *idem*, *Sądownictwo konstytucyjne w państwach postradzieckich. Analiza porównawcza. Część 2*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2019, nr 3(49), s. 13–39;

¹⁴ M.in.: A.A. Cooley, J. Heathershaw, *Dictators without Borders. Power and Money in Central Asia*, New Haven 2017; S. Newton, *The Constitutional Systems of the Independent Central Asian States. A Contextual Analysis*, Oxford 2017.

Sądownictwo konstytucyjne w państwach demokratycznych i niedemokratycznych

We współczesnych państwach demokratycznych instytucja kontroli konstytucyjności prawa dokonywana przez wyspecjalizowany organ jest powszechna. Najbardziej rozpowszechniony obecnie model kontroli konstytucyjności prawa nazywany jest kelsenowskim, bowiem czerpie z doświadczenia Austrii i rozwiązania zaproponowanego przez Hansa Kelsena. Polega on na istnieniu jednego, specjalnie w tym celu powołanego organu judykatury. Odmienne, i historycznie starsze, jest model rozproszonej kontroli konstytucyjności prawa, wzorowany na modelu Stanów Zjednoczonych, gdzie czynność ta dokonywana jest przez sądy powszechne, zaś w niejednoznacznych przypadkach ostateczne rozstrzygnięcie w danej sprawie może podejmować Sąd Najwyższy¹⁵.

Obu modelom przyświeca wspólny cel, który najogólniej scharakteryzować można jako ochronę prawną konstytucji, zapewnienie spójności systemu prawa, a także ochronę przyszłych pokoleń przed błędami wcześniejszych legislatorów¹⁶. W świetle teorii wyboru publicznego powyższą konstatację należy uzupełnić rozważaniami na temat, jakie indywidualne cele przyświecają tym, którzy podejmują decyzję o wprowadzeniu organu sądownictwa konstytucyjnego do systemu władzy. Interesujące w związku z powyższym jest stanowisko, które głosi, iż sądownictwo konstytucyjne pełni jeszcze jedną ważną funkcję strażnika interesów politycznych elit władzy po przegranych przez nie wyborach. Jego wzmocnienie, jako niezależnego organu sądownictwa, który czuwa nad treścią aktów prawnych, leży w interesie sił politycznych, które w sposób demokratyczny odnawiają swój mandat, a zatem nie są pewne tego, czy wygrają kolejne wybory¹⁷. Jest to zatem mechanizm zmniejszania różnorodnego ryzyka politycznego przez tych, którzy tracą kontrolę nad procesami

¹⁵ T. Ginsburg, *The Global Spread of Constitutional Review*, [w:] *The Oxford Handbook of Law...*, op. cit., s. 81–98.

¹⁶ W. Landes, R. Posner, *The Independent Judiciary in an Interest-Group Perspective*, „*Journal of Law and Economy*” 1975, vol. 18, no. 3, s. 875–901.

¹⁷ J.M. Ramseyer, *The Puzzling (In)Dependence of Courts*, „*Journal of Legal Studies*” 1994, vol. 23, no. 2, s. 721–747.

sprawowania władzy¹⁸. Z tego powodu, jak wskazuje Tom Ginsburg, znaczenie i rola sądownictwa konstytucyjnego w państwach transformujących się, młodych demokracjach, powinna być szczególnie duża. Zaobserwował on bowiem prawidłowość, że wzmocnienie judykatury, w tym sądownictwa konstytucyjnego, w państwach postradzieckich ma miejsce wtedy, gdy dotychczasowi autokratyczni prezydenci szykują się do opuszczenia urzędu¹⁹.

Jak pisał James Buchanan, demokracja konstytucyjna stanowi mechanizm zaspokajania indywidualnych preferencji przez mechanizm działań zbiorowych²⁰, a zatem powyższe przesłanki tworzenia sądów konstytucyjnych mogą być aktualne w państwach klasyfikowanych jako demokratyczne. W przypadku państw niedemokratycznych najczęściej ich prawodawstwo co do zasady jest zgodne ze standardami demokracji, zaś autorytarny charakter rządów manifestuje się przez specyficzny sposób kształtowania i funkcjonowania organów władzy publicznej. Autorytarni przywódcy kontrolują procesy dystrybucji władzy oraz dokonują takich reform ustrojowych, by instytucje publiczne gwarantowały im możliwość długotrwałego sprawowania władzy i minimalizowały groźbę jej niekontrolowanej utraty²¹.

W związku z tym, że nieznane są przypadki realizacji idei państwa prawnego w krajach o ustroju autorytarnym²², zasadne wydaje się pytanie, po co w ogóle reżimom autorytarnym tak rozbudowana fasada demokracji, która sięga aż do instrumentarium sądownictwa

¹⁸ R. Cooter, *The Minimax Constitution as Democracy*, „International Review of Law and Economy” 1992, vol. 12, no. 2, s. 292–294.

¹⁹ T. Ginsburg, *Economic Analysis and the Design of Constitutional Courts*, „Theoretical Inquiries in Law” 2001, vol. 3, iss. 1, s. 49–85.

²⁰ J. Buchanan, *The Limits of Liberty. Between Anarchy and Leviathan*, Chicago–London 1975.

²¹ M.in.: B. Bueno de Mesquita, A. Smith, *The Dictator’s Handbook. Why Bad Behavior is Almost Always Good Politics*, New York 2012; M.W. Svobik, *The Politics of Authoritarian Rule*, Cambridge 2012; B. Geddes, J. Wright, E. Frantz, *How Dictatorships Work. Power, Personalization and Collapse*, New York 2018; R. Czachor, *Instytucjonalne uwarunkowania rywalizacji o władzę w postradzieckich systemach autorytarnych*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ” 2018, t. 15, nr 4(55), s. 175–194.

²² T. Stawicki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, wyd. 4, Warszawa 2003, s. 238.

konstytucyjnego. Jeśli odbywają się cykliczne i niekiedy ostentacyjnie fałszowane wybory, które prezentowane są jako wiodący argument na rzecz demokratyczności ustroju danego państwa, to czy ma sens tworzenie tak zaawansowanej fasady?

Odnosząc się do obecnych w obrocie naukowym ustaleń odnośnie do sądownictwa konstytucyjnego w postradzieckich republikach niedemokratycznych, wskazać należy, że w pierwszym okresie ich funkcjonowania, tj. w pierwszej połowie lat 90. XX wieku, postrzegane były jako organy stojące na straży autentycznej demokracji i dysponowały faktyczną niezależnością²³. Do zasadniczych sfer aktywności postradzieckiej jurysdykcji konstytucyjnej przedstawiciele doktryny zaliczali: kontrolę konstytucyjności prawa, głównie w postaci kontroli następczej; dokonywanie wykładni konstytucji oraz inną działalność, m.in. polegającą na stwierdzaniu zaistnienia przesłanek do odwołania z urzędu prezydenta lub skrócenia kadencji organów legislatywy, stwierdzaniu ważności wyborów powszechnych²⁴.

Rekapitułując, bez ryzyka popełnienia większego błędu założyć można, iż *causa causarum* wprowadzenia narzędzi kontroli konstytucyjności prawa w państwach niedemokratycznych, zwłaszcza w republikach Azji Środkowej, jest z jednej strony tworzenie jednego z elementów demokratycznej fasady na potrzeby wewnętrzne i międzynarodowe, z drugiej strony – zapewnienie prawno-instytucjonalnych gwarancji sprawowania rządów zgodnych z interesem elit władzy.

²³ Dowodzi tego m.in. podjęta w 1993 r. przez Sąd Konstytucyjny Federacji Rosyjskiej – ostatecznie nieudana – próba impeachmentu ówczesnego prezydenta Borysa Jelcyna. Po jej fiasku Jelcyn przy użyciu sił zbrojnych dokonał przewrotu ustrojowego zakończony przyjęciem aktualnie obowiązującej Konstytucji Federacji Rosyjskiej z grudnia 1993 r. Formalnie zachowała ona instytucjonalne gwarancje niezależności sądownictwa konstytucyjnego, aczkolwiek Sąd Konstytucyjny stawał się coraz bardziej zależny od władzy wykonawczej, szczególnie po 2000 r., gdy prezydentem został Władimir Putin.

²⁴ H.B. Витрук, *Цель...*, op. cit., s. 20; L. Epstein, J. Knight, O. Shvetsova, *The Role of Constitutional Courts in the Establishment and Maintenance of Democratic Systems of Government*, „Law and Society Review” 2001, vol. 35, no. 1, s. 117–164.

Elementy tworzące modele sądownictwa konstytucyjnego

Stopień centralizacji mechanizmów kontroli konstytucyjności prawa

Scentralizowany model kelsenowski, przyjęty najpierw w Austrii, następnie w Niemczech, Włoszech i innych państwach Zachodu, jest obecnie najpopularniejszym modelem kontroli konstytucyjności prawa w skali ogólnoświatowej. Jako zaletę tegoż modelu podnosi się jego wąską specjalizację, a co za tym idzie, profesjonalizm sędziów i wysoką jakość orzecznictwa. Wzorowany na amerykańskim model zdecentralizowany wydaje się zapewniać lepszy i szybszy dostęp do sądownictwa konstytucyjnego, albowiem każdy sąd w procesie orzecznictwa sam dokonuje wykładni przepisów prawa i ich zgodności z ustawą zasadniczą. W modelu tym istnieje jednak groźba niejednolitego postępowania sędziów i rozstrzygania w danej kwestii. Zapewne trudno jest wskazać jednoznacznie, który z modeli jest lepszy. Tom Ginsburg stwierdza natomiast, że w przypadku młodych demokracji, państw postautorytarnych (gdzie zaufanie do sądownictwa, często postrzeganego jako bastion poprzednich elit), jest niskie model scentralizowany lepiej służy konsolidacji ustroju państwowego²⁵. Taki model przyjęty został we wszystkich państwach postradzieckich, mających przez doświadczenie dominacji rosyjskiej i radzieckiej zakorzenienie w europejskiej (kontynentalnej) kulturze prawnej.

Dostęp do sądownictwa konstytucyjnego

Poszczególne ustroje sądownictwa konstytucyjnego mieszczące się w ramach modelu kelsenowskiego różnie określają krąg podmiotów dysponujących zdolnością skargową. W pierwotnym modelu austriackim z lat 20. XX wieku dostęp do sądownictwa konstytucyjnego był bardzo ograniczony, natomiast współcześnie rozpowszechniło się podejście rozszerzające, które prawo to nadaje grupom parlamentarzystów (m.in. Francja), sądom powszechnym (m.in. Polska), a nawet bezpośrednio każdemu obywatelowi (m.in. Niemcy). W kontekście aksjologii demokratycznego państwa prawa wydaje

²⁵ T. Ginsburg, *Economic Analysis and the Design of Constitutional Courts*, *op. cit.*, s. 53.

się uzasadnione, by dostęp do sądownictwa konstytucyjnego był jak najszerszy. W odniesieniu do przywołanej politycznej funkcji sądownictwa konstytucyjnego twierdzi się, że rządzący, obawiając się o swoją sytuację po ewentualnych przegranych wyborach, również mogą być tym zainteresowani, by kontrolować poczynania swoich następców²⁶.

Liczba sędziów, tryb ich wyboru i długość kadencji

Współcześnie funkcjonujące organy sądownictwa konstytucyjnego różnią się pomiędzy sobą w przedmiocie liczby zasiadających w nich osób, sposobem ich wyboru oraz długością sprawowania urzędu. W kwestii liczby sędziów sądu konstytucyjnego należy przyjąć, że decyzja uwzględniać winna wymogi skuteczności, szybkości i kosztów działalności orzeczniczej. Większa liczba sędziów może gwarantować szybsze rozstrzygnięcie spraw, prawdopodobnie służy większej skuteczności i na pewno jest kosztowna dla budżetu państwa. Istniejące badania dowodzą, że przeciętna liczba sędziów sądów konstytucyjnych powstałych po demokratycznych przemianach w 1989 r. wynosi 11,25²⁷.

Zagadnienie długości kadencji sędziów sądów konstytucyjnych jest jednym z kluczowych dla zagwarantowania ich niezależności i ochrony przed naciskami ze strony polityków. W tej sytuacji najbardziej racjonalne wydaje się wprowadzenie dożywotniego mandatu sędziowskiego. W praktyce nawet takie rozwiązanie jest ograniczone przez wprowadzanie wieku (z reguły 65 lub 70 lat), w którym sędziowie przechodzą w stan spoczynku.

Tryb wyboru sędziów ma kluczowe znaczenie dla zapewnienia niezawisłości judykatury i jej autonomii względem polityków (mówienie o całkowitej apolityczności sędziów jest w zasadzie niemożliwe). Współcześnie można wyróżnić dwa główne sposoby powoływania sędziów sądów konstytucyjnych: w trybie powoływania sędziów przez uprawnione podmioty (głównie organy legislatury, egzekutywy i sąd najwyższy) odrębnie od siebie – w trybie tym podmioty nie współpracują ze sobą w procesie powoływania

²⁶ *Ibidem*, s. 54.

²⁷ *Ibidem*, s. 64.

sędziów, oraz w trybie wymuszonej współpracy, gdzie powołania przez jeden z uprawnionych organów (np. prezydenta) muszą zostać zatwierdzone przez inny (np. parlament). W pierwszym trybie powołania z reguły nie nastroczają większych trudności, natomiast ewentualna polaryzacja i konflikty pomiędzy organami powołującymi mogą skutkować paraliżem działalności orzeczniczej. W drugim trybie sama działalność sądu konstytucyjnego może nie być narażona na tego typu sytuację, natomiast sama procedura powoływania sędziów może być istotnie utrudniona.

Znaczenie organu sądownictwa konstytucyjnego determinuje również charakter dokonywanej przezeń kontroli konstytucyjności prawa (kontrola *ex ante*, *ex post*). Kontrola *ex ante* ma charakter abstrakcyjny, nie odnosi się do konkretnego przypadku, tak jak jest to w odniesieniu do kontroli *ex post*. Kontrola *ex ante* w większym stopniu przekłada się na działalność prawodawczą, tym samym w określonym stopniu wymuszając współpracę organu legislatywy i organu kontroli konstytucyjności prawa. Istnieją także rozwiązania wprowadzające kontrolę konstytucyjności prawa w trakcie procesu legislacyjnego, jak w przypadku Francji, co z kolei przybliży tamtejszą Radę Konstytucyjną do swoistej trzeciej izby parlamentu.

Zakres kompetencji

Dla określenia roli sądownictwa konstytucyjnego w danym państwie fundamentalne znaczenie ma to, w jakie kompetencje dany organ został wyposażony. O sprawczości takiego podmiotu decyduje prerogatywa lub jej brak odnośnie do wszczynania postępowań z własnej inicjatywy, istnienia prawa skargi konstytucyjnej (*actio popularis*), a także wyposażenie organu kontroli konstytucyjności prawa w prawo inicjatywy ustawodawczej oraz prawa dokonywania wykładni ustaw, kontroli konstytucyjności zawieranych umów międzynarodowych, rozstrzygania sporów kompetencyjnych, rozstrzygania w sprawach ważności wyborów (w tym rozpatrywania skarg wyborczych) i udziału w procedurze egzekwowania odpowiedzialności konstytucyjnej najwyższych urzędników państwowych (w tym impeachmentu głowy państwa).

Walog prawny rozstrzygnięć

Finalnie o randze sądownictwa konstytucyjnego decyduje charakter jego orzeczeń i ewentualne istnienie możliwości ich uchylenia przez inny organ, np. parlament. Ostateczny i bezwzględnie wiążący walor rozstrzygnięć organów sądownictwa konstytucyjnego jest pokłosiem zarówno zasady rządów prawa i supremacji konstytucji w systemie źródeł prawa, z czego wynika konieczność zapewnienia zgodności z nią wszystkich innych aktów normatywnych, jak i szczególnej roli, jaką te organy pełnią w systemie władzy publicznej.

Prawne podstawy funkcjonowania sądów konstytucyjnych w republikach środkowoazjatyckich

Cezurę początkową sądownictwa konstytucyjnego w państwach postradzieckich wyznacza nowelizacja Konstytucji ZSRR z dnia 1 grudnia 1988 r. przewidująca powstanie Komitetu Nadzoru Konstytucyjnego ZSRR²⁸ oraz przyjęcie w dniu 23 grudnia 1989 r. ustawy o nadzorze konstytucyjnym w ZSRR²⁹. Przed jej przyjęciem, na mocy konstytucji ZSRR z 1977 r., funkcje kontroli konstytucyjności prawa realizować w określonym stopniu miał parlament – Rada Najwyższa ZSRR, oraz jej komisje, działając *ex ante* na etapie projektowania aktów normatywnych. Wzmiankowana ustawa z 1989 r. powołała do życia Komitet Nadzoru Konstytucyjnego ZSRR, który dokonywał kontroli aktów normatywnych w przedmiocie zgodności z konstytucją ZSRR oraz ustawami ZSRR przyjętymi przez Zjazd Deputowanych Ludowych ZSRR i Radę Najwyższą ZSRR (art. 10), ponadto z prawnomiędzynarodowymi zobowiązaniami powziętymi przez

²⁸ Закон СССР № 9853-ХІ от 1 декабря 1988 года «Об изменениях и дополнениях Конституции (Основного Закона) СССР» [ustawa ZSRR nr 9853-ХІ z dnia 1 grudnia 1988 r. o zmianie i uzupełnieniu Konstytucji ZSRR], constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/zakony/185466/?ysclid=lq86nu6vhg451227913 [dostęp: 16.12.2023].

²⁹ Закон СССР № 974-І «О конституционном надзоре в СССР» [ustawa ZSRR nr 974-І o nadzorze konstytucyjnym w ZSRR], consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=16&ysclid=lq86t5ul9z735980794#D29Bcy-TimnQVMI6M1 [dostęp: 16.12.2023].

ZSRR (art. 18)³⁰. Rzeczywisty rozwój sądownictwa konstytucyjnego nastąpił jednakże już po rozpadzie ZSRR i powstaniu niepodległych republik, które w swoich konstytucjach wprowadziły odpowiednie rozwiązania instytucjonalne, bazując jednakże zarówno na doświadczeniu radzieckim, jak i modelu wdrażanym w Federacji Rosyjskiej na początku lat 90. Procesy te mieszczą się w kategorii postkomunistycznej transformacji ustrojowej, której w omawianym okresie towarzyszyła duża niepewność zarówno co do obranego kierunku reform, jak i ich końcowego rezultatu³¹.

Wszystkie nowo przyjęte konstytucje republik środkowoazjatyckich (tj. Kazachstanu, Kirgistanu, Tadżykistanu i Uzbekistanu), za wyjątkiem najmniej modernizującego się Turkmenistanu, wprowadziły instytucję kontroli konstytucyjności prawa. Odpowiednie ustawodawstwo, dające materialną podstawę do działalności sądów konstytucyjnych, przyjmowane było ze stosunkowo dużym opóźnieniem. W minionym trzydziestoleciu największe zmiany w funkcjonowaniu sądownictwa konstytucyjnego dokonały się w Kazachstanie i Kirgistanie. W pierwszym z wymienionych państw początkowo, w latach 1992–1995, funkcjonował Sąd Konstytucyjny, który cieszył się względnie dużą niezależnością wobec dominującego w systemie politycznym prezydenta Nursułtana Nazarbajewa. Kryzys konstytucyjny w 1995 r., w dużym stopniu przypominający kryzys w Rosji z 1993 r., skutkowało przyjęciem nowej ustawy zasadniczej i zastąpieniem Sądu Konstytucyjnego Kazachstanu przez Radę Konstytucyjną, wzorowaną na podobnym organie V Republiki Francuskiej. W Kirgistanie Sąd Konstytucyjny działał w latach 1995–2010 i został zlikwidowany na fali głębokich wstrząsów społecznych i kryzysu ustrojowego, będąc obwinianym o sprzyjanie autokratycznym rządóm Askara Akajewa, a następnie Kurmanbeka Bakijewa, oraz serwilizm wobec elit władzy. Zastąpiony został działającą w latach 2013–2020 Izbą Konstytucyjną Sądu Najwyższego Kirgistanu. Kolejny kryzys legitymizacji władzy, krwawe zamieszki i reforma ustrojowa z 2021 r.

³⁰ В.А. Кряжков, Л.В. Лазарев, *Конституционная юстиция в Российской Федерации*, Москва 1998, s. 41.

³¹ R.R. Ludwikowski, *Constitution Making in the Countries of Former Soviet Dominance. Current Development*, „Georgia Journal of International and Comparative Law” 1993, vol. 23, no. 2, s. 155–267.

przywróciły istnienie odrębnego Sądu Konstytucyjnego³². W Tadżykistanie i Uzbekistanie sądy konstytucyjne funkcjonują od połowy lat 90. bez podobnych perturbacji, natomiast w praktyce ich znaczenie dla funkcjonowania systemów prawa obu państw jest marginalne, ich działalność orzecznicza jest absolutnie incydentalna i nie kłóci się z interesem skupionych wokół prezydentów elit władzy³³.

Nie ulega wątpliwości, iż ustanawianie sądownictwa konstytucyjnego w państwach postradzieckich dokonywało się w niesprzyjających budowaniu praworządnych stosunków władzy okolicznościach³⁴. Jednocześnie podkreślić należy, że autorytarne państwa postradzieckie „lubią” instytucje publiczne – rządzące elity rozbudowują system instytucjonalny, gwarantując sobie utrzymanie władzy, marginalizując ryzyko politycznych kryzysów wywoływanych przez opozycję i kontrolitę, zachowując wizerunek „obrońców prostego ludu”³⁵. Nadawanie przez elitę władzy dynamiki procesom ustrojowym *par excellence* wpisuje się w paradygmat konstytucjonalizmu populistycznego³⁶.

Nowelizacja Konstytucji Kazachstanu z 2022 r. (dalej: konst. Kaz.) m.in. przywróciła wyodrębniony podmiot w postaci Sądu Konstytucyjnego, któremu poświęcony jest rozdział VI ustawy zasadniczej pt. *Sąd Konstytucyjny* (art. 71–74)³⁷. To jedyna ustawa zasadnicza państw omawianego regionu, w której organ sądownictwa konstytucyjnego posiada oddzielny od sądownictwa powszechnego rozdział konstytucji. Stanowi przede wszystkim o składzie osobowym

³² R. Czachor, *Reforma ustrojowa w Kirgistanie w 2021 roku na tle konstytucjonalizmu autorytarnego*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2022, t. 44, nr 2, s. 45–63.

³³ Szerzej: A. Trochev, A. Juzgenbayev, *Instrumentalization of Constitutional Law in Central Asia*, [w:] *Research Handbook on Law and Political Systems*, eds R.M. Howard, K.A. Randazzo, R.A. Reid, Cheltenham 2023, s. 139–168.

³⁴ J. Zaleśny, *Sądownictwo konstytucyjne w państwach poradzieckich... Część 1*, *op. cit.*, s. 145–146.

³⁵ R. Czachor, *Instytucjonalne uwarunkowania...*, *op. cit.*, s. 175–194.

³⁶ R. Brubaker, *Why Populism?*, „Theory and Society” 2017, vol. 46, no. 5, s. 357–385; D. Landau, *Populist Constitutions*, „University of Chicago Law Review” 2018, vol. 85, s. 521–544.

³⁷ Конституция Республики Казахстан [Konstytucja Republiki Kazachstanu], akorda.kz/ru/official_documents/constitution [dostęp: 16.12.2023].

organu, zakresie kompetencji oraz podmiotach uprawnionych do wnioskowania.

Konstytucja Kirgistanu z 2021 r. (dalej: konst. Kir.) przedmiotowe zagadnienie w stopniu podstawowym normuje w rozdziale IV pt. *Władza sądownicza Republiki Kirgiskiej*³⁸. Określono w nim kryteria stawiane sędziom Sądu Konstytucyjnego (art. 95 ust. 5), tryb powołania (art. 95 ust. 7) oraz możliwość usunięcia ze stanowiska (art. 96 ust. 2), a nadto zakres kompetencji Sądu Konstytucyjnego (art. 97).

Ustawa zasadnicza Tadżykistanu w obowiązującej redakcji z 2016 r. (dalej: konst. Tad.) sądownictwo konstytucyjne reguluje bardzo ogólnikowo w rozdziale 8 pt. *Sąd*³⁹. Określa on liczbę sędziów Sądu Konstytucyjnego, kryteria, które winni spełniać, oraz kompetencje Sądu Konstytucyjnego (art. 89).

Znowelizowana w 2023 r. ustawa zasadnicza Uzbekistanu (konst. Uzb.) kwestię sądownictwa konstytucyjnego reguluje w ramach rozdziału XXIII pt. *Władza sądownicza*⁴⁰. Określono w nim tryb powołania sędziów oraz zakres kompetencji Sądu Konstytucyjnego (art. 132–133).

Z powyższego wynika, że sądy konstytucyjnie w omawianych państwach są konstytucyjnie wyodrębnionymi podmiotami. We wszystkich będących przedmiotem niniejszego badania państwach szczegółowe kwestie dotyczące działalności sądownictwa konstytucyjnego uregulowane jest względnie nowymi ustawami konstytucyjnymi: z 5 listopada 2022 r. w przypadku Kazachstanu⁴¹

³⁸ Конституция Кыргызской Республики [Konstytucja Republiki Kirgistanu], cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru=-ru112213/?cl=ru-ru&yusclid-lq85wb0rj7478861669 [dostęp: 16.12.2023].

³⁹ Конституция Республики Таджикистан [Konstytucja Republiki Tadżykistanu], mfa.tj/ru/main/tadzhikistan/konstitutsiya [dostęp: 16.12.2023].

⁴⁰ Конституция Республики Узбекистан [Konstytucja Republiki Uzbekistanu], lex.uz/docs/6445147#6447841 [dostęp: 16.12.2023].

⁴¹ Конституционный закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 153-VII «О Конституционном Суде Республики Казахстан» [ustawa konstytucyjna Republiki Kazachstanu z dnia 5 listopada 2022 r. nr 153-VII o Sądzie Konstytucyjnym Republiki Kazachstanu], online.zakon.kz/Document/?doc_id=39441762 [dostęp: 23.12.2023].

(dalej: u.Kaz.), z 15 listopada 2021 r. w przypadku Kirgistanu⁴² (dalej: u.Kir.), z 27 kwietnia 2021 r. w przypadku Uzbekistanu⁴³ (dalej: u.Uzb.) oraz z 26 lipca 2014 r. w przypadku Tadżykistanu⁴⁴ (dalej: u.Tad.).

Cechy sądownictwa konstytucyjnego w republikach środkowoazjatyckich w ujęciu porównawczym

Definicja legalna i stopień centralizacji mechanizmów kontroli konstytucyjności prawa

We wszystkich omawianych państwach wspólnie wdrożono ke-Isenowski model scentralizowanej kontroli konstytucyjności prawa. Ustawodawstwo Kazachstanu nie zawiera definicji legalnej sądownictwa konstytucyjnego, ograniczając się do stwierdzenia, że „Sąd Konstytucyjny zapewnia nadrzędność konstytucji na terenie całego państwa” (art. 1 u.Kaz.)⁴⁵.

Ustrojodawca Kirgistanu zdefiniował Sąd Konstytucyjny jako „najwyższy organ władzy sądowniczej dokonujący kontroli konstytucyjności prawa w trybie specjalnego postępowania w celu ochrony podstaw ustroju państwa, podstawowych praw i wolności człowieka i obywatela, zapewnienia nadrzędności i bezpośredniego stosowania konstytucji” (art. 97 ust. 1 konst. Kir.). Ustawa uzupełnia

⁴² Конституционный закон Кыргызской Республики от 15 ноября 2021 года № 133 «О Конституционном суде Кыргызской Республики», [ustawa konstytucyjna Republiki Kirgistanu z dnia 15 listopada 2021 r. nr 133 o Sądzie Konstytucyjnym Republiki Kirgistanu], cbd.minjust.gov.kg/112318?ysclid=lqibjcg5lo931354960 [dostęp: 23.12.2023].

⁴³ Конституционный закон Республики Узбекистан, от 27.04.2021 г. № ЗРУ-687 «О Конституционном суде Республики Узбекистан» [ustawa konstytucyjna Republiki Uzbekistanu z dnia 27 kwietnia 2021 r. nr ZRU-687 o Sądzie Konstytucyjnym Republiki Uzbekistanu], lex.uz/ru/docs/5391999 [dostęp: 23.12.2023].

⁴⁴ Конституционный закон Республики Таджикистан от 26 июля 2014 года № 1083 «О Конституционном суде Республики Таджикистан» [ustawa konstytucyjna Republiki Tadżykistanu z dnia 26 lipca 2014 r. nr 1083 o Sądzie Konstytucyjnym Republiki Tadżykistanu], online.zakon.kz/Document/?doc_id=31598428&pos=6;-106#pos=6;-106 [dostęp: 23.12.2023].

⁴⁵ Tłumaczenie cytatów w artykule – R.C.

tę definicję legalną sformułowaniem, iż organ ten „zapewnia nadrzędność i bezpośrednie działanie konstytucji, nienaruszalność podstaw ustroju państwa konstytucyjnego, praw i wolności człowieka i obywatela” (art. 1 ust. 3 u.Kir.).

W Tadżykistanie Sąd Konstytucyjny zdefiniowano jako „niezależny organ władzy sądowniczej w zakresie nadzoru konstytucyjnego powstały w celu zapewnienia nadrzędności i bezpośredniego stosowania norm konstytucji” (art. 1 ust. 1 u.Tad.). Tadżycka ustawa zasadnicza umieszcza Sąd Konstytucyjny wśród innych organów judykatury, obok m.in. Sądu Najwyższego, Najwyższego Sądu Gospodarczego czy Sądu Wojskowego i głosi, że władza sądownicza jest niezależna, a kadencja sędziów trwa 10 lat (art. 84 konst. Tad.).

Ustawa zasadnicza Uzbekistanu stanowi, że Sąd Konstytucyjny „rozpatruje wnioski o zgodność z konstytucją aktów prawnych władzy prawodawczej i wykonawczej” (art. 132 konst. Uzb.). Definicję legalną zawiera ustawa konstytucyjna Uzbekistanu głosząca, że „Sąd Konstytucyjny jest stale działającym organem władzy sądowniczej, który rozpatruje wnioski w sprawie konstytucyjności aktów prawnych organów władzy ustawodawczej i wykonawczej (art. 3 u.Uzb.).

Dostęp do sądownictwa konstytucyjnego

W Kazachstanie podmiotami uprawnionymi do wnioskowania do Sądu Konstytucyjnego o wszczęcie postępowania są przede wszystkim: Prezydent Kazachstanu, przewodniczący obu izb parlamentu (Mażylisu i Senatu), grupa licząca min. jedną piątą deputowanych parlamentu oraz premier. Istnieje instytucja skargi konstytucyjnej, która przysługuje każdemu obywatelowi w sytuacji, gdy normy prawne bezpośrednio naruszają prawa i wolności gwarantowane w konstytucji. W tym samym zakresie prawem wnioskowania do Sądu Konstytucyjnego dysponuje pełnomocnik ds. praw człowieka. Prokurator generalny Kazachstanu posiada prawo wnioskowania o kontrolę konstytucyjności umów międzynarodowych przed ich ratyfikacją i innych krajowych aktów prawnych oraz o dokonanie wykładni norm konstytucyjnych.

Konstytucja Kirgistanu daje prawo wnioskowania do Sądu Konstytucyjnego każdemu, czyje prawa i wolności gwarantowane przez Konstytucję zostały naruszone przez ustawy lub inne akty prawne

(art. 97 ust. 3 konst. Kir.). Ustawa doprecyzowuje, że prawo do występowania do Sądu Konstytucyjnego z wnioskiem o wszczęcie czynności przysługuje osobom fizycznym i prawnym, jeśli uważają one, że ustawy lub inne akty normatywne naruszają ich prawa i wolności gwarantowane w Konstytucji, prezydentowi Kirgistanu, Żogorku Kenesz – parlamentowi Kirgistanu, frakcjom parlamentarnym, Radzie Ministrów, Sądowi Najwyższemu, organom samorządu terytorialnego, prokuratorowi generalnemu, ombudsmanowi oraz sędziom sądów powszechnych (art. 19 ust. 1 u.Kir.).

Ustawodawstwo Tadżykistanu wśród podmiotów mających prawo wnioskować o kontrolę konstytucyjności obowiązujących aktów prawnych, projektów aktów prawnych i nieratyfikowanych umów międzynarodowych wymienia: prezydenta Tadżykistanu, obie izby parlamentu i ich deputowanych, rząd, poszczególne ministerstwa i terenowe organy władzy publicznej, Sąd Najwyższy, Najwyższy Sąd Gospodarczy, prokuratora generalnego, ombudsmana oraz sędziów sądów powszechnych. Osoby fizyczne i prawne dysponują prawem skargi konstytucyjnej odnośnie do aktów prawnych zastosowanych wobec nich w konkretnych sytuacjach (art. 40 u.Tad.).

Konstytucja Uzbekistanu gwarantuje osobom fizycznym i prawnym prawo wnoszenia skargi konstytucyjnej na zastosowany przez sąd w konkretnym przypadku akt normatywny, gdy wszystkie inne środki ochrony prawnej zostały wyczerpane (art. 133 konst. Uzb.). Pełen katalog podmiotów uprawnionych do wnioskowania obejmuje obie izby parlamentu – Olij Mażylisu, prezydenta Uzbekistanu, Radę Ministrów, pełnomocnika Olij Mażylisu ds. praw człowieka, zastępcę Pełnomocnika Olij Mażylisu ds. Praw Człowieka – Rzecznika Praw Dziecka; Żokargy Kenes – parlament autonomicznej jednostki Karałpakstanu, grupę liczącą min. jedną czwartą deputowanych Izby Ustawodawczej, tj. pierwszej izby parlamentu, grupę liczącą min. jedną czwartą deputowanych Senatu, tj. izby drugiej parlamentu; Sąd Najwyższy, Prokuratora Generalnego, Izbę Kontrolną, Narodowe Centrum Republiki Uzbekistanu ds. Praw Człowieka, pełnomocnika prezydenta Uzbekistanu ds. ochrony interesów przedsiębiorców. Nadto obywatele i osoby prawne mogą występować ze skargą konstytucyjną, jeśli ustawa – zastosowana w konkretnej sprawie sądowej – narusza ich konstytucyjne prawa i wolności (art. 27 u.Uzb.).

Liczba sędziów, tryb ich wyboru i długość kadencji

W Kazachstanie Sąd Konstytucyjny liczy 11 sędziów. Sędziowie powoływani są przez prezydenta Kazachstanu (czterech sędziów), odrębnie przez pierwszą i drugą izbę parlamentu (po trzech sędziów). Przewodniczącego Sądu Konstytucyjnego powołuje prezydent Kazachstanu za zgodą Senatu, izby drugiej parlamentu. Kadencja trwa osiem lat, reelekcja jest zabroniona (art. 71 ust. 1 konst. Kaz.). Sędziów dotyczy zasada *incompatibilitas*, a w czasie pełnienia funkcji korzystają z immunitetu.

W Kirgistanie Sąd Konstytucyjny liczy dziewięciu sędziów, w tym przewodniczącego oraz jego zastępcę i siedmiu sędziów. Sędziów Sądu Konstytucyjnego wybiera Żogorku Kenesz, większością min. połowy pełnego składu izby (art. 5 ust. 1 u.Kir.). Przewodniczącego Sądu Konstytucyjnego powołuje prezydent Kirgistanu na wniosek Rady Sądownictwa za zgodą parlamentu spośród sędziów Sądu Konstytucyjnego. Sędzią organu sądownictwa konstytucyjnego może zostać obywatel państwa w wieku pomiędzy 40. a 70. rokiem życia, mający wyższe wykształcenie prawnicze oraz staż pracy w zakresie stosowania prawa nie krótszy niż 15 lat (art. 95 ust. 5 i 7 konst. Kir.). Mandat sędziego nie jest ograniczony kadencją, lecz wskazanym wyżej wiekiem przejścia w stan spoczynku (art. 5 ust. 2 u.Kir.). Sędziowie mogą być odwołani w przypadku, gdy doszło do naruszenia kryterium nieskazitelności charakteru większością min. dwóch trzecich ustawowej liczby deputowanych Żogorku Kenesz (art. 96 ust. 2 konst. Kir.).

W Tadżykistanie liczba sędziów Sądu Konstytucyjnego wynosi siedem osób, w tym jeden to przedstawiciel Górskobadachszańskiego Obwodu Autonomicznego. Wyboru sędziów, także przewodniczącego i zastępcy Sądu Konstytucyjnego, dokonuje Madżlisi Milli – druga izba tadżyckiego parlamentu, na wniosek prezydenta Tadżykistanu (art. 8 ust. 1 u.Tad.). Sędzią może zostać osoba posiadająca wyłącznie obywatelstwo Tadżykistanu, mająca min. 30 lat i staż pracy w zakresie prawa nie krótszy niż siedem lat (art. 89 konst. Tad.). Kadencja trwa 10 lat (art. 9 ust. 1 u.Tad.). Maksymalny wiek sędziego określa ustawa i są to 63 lata dla mężczyzn i 58 lat dla kobiet (art. 8 ust. 2 u.Tad.). Ustawa gwarantuje sędziom immunitet (art. 12 u.Tad.).

Sąd Konstytucyjny Uzbekistanu liczy dziewięciu sędziów. Powoływani są przez Senat, drugą izbę Olij Mażylisu na wniosek prezydenta Uzbekistanu spośród „specjalistów z zakresu polityki i prawa”, rekomendowanych przez Najwyższą Radę Sądownictwa, w tym przedstawiciela jednostki autonomicznej – Karakałpakstanu (art. 6 u.Uzb.). Kadencja trwa 10 lat, nie ma prawa reelekcji. Przewodniczącemu Sądu Konstytucyjnego wybierany jest przez sędziów ze swojego grona na pięcioletnią kadencję (art. 132 konst. Uzb.). Sędzią może zostać osoba mająca min. 30 lat, posiadająca niezbędne kwalifikacje i nienaganne cechy moralne (art. 10 u.Uzb.). Sędziów dotyczy zasada *incompatibilitas* oraz chroni w okresie kadencji immunitet (art. 12–14 u.Uzb.).

Tabela 1. Wybrane cechy organizacyjne sądów konstytucyjnych w republikach środkowoazjatyckich

	Kazachstan	Kirgistan	Tadżykistan	Uzbekistan
rok rozpoczęcia działalności w obecnej postaci	2023	2021	1996	1995
liczba sędziów	11	9	7	9
tryb powołania sędziów	prezydent, I izba parlamentu, II izba parlamentu	II izba parlamentu na wniosek prezydenta	II izba parlamentu na wniosek prezydenta	II izba parlamentu na wniosek prezydenta spośród osób rekomendowanych przez Najwyższą Radę Sądownictwa
kadencja (w latach)	8	do osiągnięcia 70. r.ż.	10	10
Współpraca z tzw. Komisją Wenecką	od 2012	od 2004	brak	brak

Źródło: opracowanie własne.

Zakres kompetencji

Zakres kompetencji organów sądownictwa konstytucyjnego określają ustawy zasadnicze poszczególnych państw (art. 71 konst. Kaz.; art. 97 konst. Kir.; art. 133 konst. Uzb.; art. 89 konst. Tad.) oraz odpowiednie ustawy (art. 23 u.Kaz.; art. 4 u.Kir.; art. 4 u.Uzb.; art. 34 u.Tad.) i w każdym przypadku jest on nieco różny. Do ich zadań należy:

- rozstrzyganie sporów dotyczących legalności procedury wyborów prezydenta i deputowanych parlamentu (Kazachstan);
- rozstrzyganie sporów dotyczących ważności referendum ogólnokrajowych oraz zgodności z konstytucją pytań będących ich przedmiotem (Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan);
- rozpatrywanie przyjętych przez parlament i jego poszczególne izby uchwał na okoliczność zgodności z konstytucją – kontrola *ex ante* (Kazachstan);
- rozpatrywanie przyjętych przez parlament, prezydenta, rząd, sąd najwyższy, najwyższy sąd gospodarczy i inne organy aktów normatywnych, przed ich wejściem w życie, na okoliczność ich zgodności z konstytucją – kontrola *ex ante* (Tadżykistan);
- rozpatrywanie obowiązujących aktów prawnych (poza aktami normatywnymi prezydenta) na okoliczność ich zgodności z konstytucją – kontrola *ex post* (Kirgistan, Tadżykistan, Uzbekistan);
- rozpatrywanie dekretów prezydenta na okoliczność ich zgodności z konstytucją – kontrola *ex post* (Tadżykistan, Uzbekistan);
- rozpatrywanie obowiązujących aktów normatywnych jednostek samorządu terytorialnego na okoliczność ich zgodności z konstytucją – kontrola *ex post* (Uzbekistan);
- rozpatrywanie projektów ustaw zmieniających treść konstytucji na okoliczność ich zgodności z konstytucją (Kirgistan, Tadżykistan);
- rozpatrywanie umów międzynarodowych przed ich ratyfikacją na okoliczność zgodności z konstytucją (Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Uzbekistan);
- dokonywanie wykładni norm konstytucji (Kazachstan, Kirgistan, Uzbekistan);
- przedstawianie parlamentowi sprawozdań o stanie praworządności w państwie (Uzbekistan, Tadżykistan);
- stwierdzanie wypełnienia procedur związanych z oskarżeniem prezydenta o ciężkie naruszenie prawa i wszczęciem procedury impeachmentu (Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan);
- rozstrzyganie sporów kompetencyjnych pomiędzy organami władzy (Kirgistan, Tadżykistan);
- prawo inicjatywy ustawodawczej (Uzbekistan).

Walor prawny rozstrzygnięć

Orzeczenia sądów konstytucyjnych omawianych państw zyskują moc obowiązującą z chwilą ogłoszenia i mają charakter ostateczny (art. 74 ust. 3 konst. Kaz.; art. 97 ust. 4 konst. Kir.; art. 89 konst. Tad.; art. 133 konst. Uzb.). We wszystkich omawianych przypadkach istnieje możliwość wzruszenia orzeczenia sądu konstytucyjnego. W Kazachstanie jest to możliwe na wniosek prezydenta lub z inicjatywy własnej sądu w przypadku zmiany konstytucyjnej normy prawnej, która była podstawą danego orzeczenia lub w przypadku ujawnienia nowych, istotnych dla danej sprawy okoliczności (art. 61 u.Kaz.). W Kirgistanie jest to możliwe na wniosek prezydenta lub przewodniczącego Sądu Konstytucyjnego w przypadku zmiany konstytucyjnej normy prawnej, która była podstawą danego orzeczenia, w przypadku ujawnienia nowych, istotnych dla danej sprawy okoliczności lub gdy orzeczenie „kłóci się z moralnymi i etycznymi wartościami świadomości społecznej ludu Republiki Kirgiskiej” (art. 52¹ ust. 1 u.Kir.). Sąd Konstytucyjny Uzbekistanu wzruszyć swoje orzeczenie może wyłącznie z inicjatywy własnej w przypadku zmiany konstytucyjnej normy prawnej, która była podstawą danego orzeczenia, w przypadku ujawnienia nowych, istotnych dla danej sprawy okoliczności bądź stwierdzenia, że przedmiotowe orzeczenie przyjęto z naruszeniem procedury postępowania przed Sądem Konstytucyjnym (art. 74 u.Uzb.).

Ustawodawstwo poszczególnych państw w różnym stopniu reguluje zagadnienia procedury orzekania. W Kazachstanie dla ważności posiedzeń Sądu Konstytucyjnego niezbędna jest obecność min. dwóch trzecich pełnego składu. W Kirgistanie sędziowie mają obowiązek głosowania nad orzeczeniem, ustawowo zakazane jest wstrzymywanie się od głosu lub nieuczestnictwo w głosowaniu (art. 49 ust. 4 u.Kir.). W Tadżykistanie ustawa stanowi, że sędziowie nie mogą się uchylać od wykonywania swoich obowiązków (art. 20 ust. 3 u.Tad.). Orzeczenia przyjmowane są większością głosów obecnych na posiedzeniu sędziów (art. 56 ust. 4 u.Tad.). W Uzbekistanie dla ważności posiedzeń niezbędna jest obecność pięciu spośród dziewięciu sędziów (art. 38 u.Uzb.).

Tabela 2. Główne kompetencje sądów konstytucyjnych państw środkowoazjatyckich

	Kazachstan	Kirgistan	Tadżykistan	Uzbekistan
prawo uchylania aktów prawnych uznanych za niekonstytucyjne	tak	tak	tak	tak
wszczynanie postępowań z własnej inicjatywy	nie	nie	nie	tak
prawo skargi konstytucyjnej osób fizycznych i prawnych	tak	tak	tak	tak
inicjatywa ustawodawcza	nie	nie	nie	tak
dokonywanie wykładni treści ustaw	tak	tak	tak	tak
udział w procedurze impeachmentu głowy państwa	tak	tak	tak	nie
rozstrzyganie sporów kompetencyjnych	nie	tak	tak	nie
rozstrzyganie w sprawach ważności wyborów	tak	nie	nie	nie
ostateczny charakter orzeczeń	tak	tak	tak	tak

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski końcowe

Powyższe badanie unaocznia zarówno ogólną zbieżność ustroju sądów konstytucyjnych w państwach Azji Środkowej z modelem kelsenowskim, jak i indywidualną specyfikę każdego z nich. Można konkludować, że przyjęte przez republiki środkowoazjatyckie rozwiązania normatywne w przedmiotowym zakresie wpisują się w model zachodnioeuropejski, właściwy państwom demokratycznym. Zatem niedemokratyczny sposób sprawowania władzy w każdym z państw Azji Środkowej, w szerszym ujęciu właściwy także innym państwom postradzieckim, charakteryzujący się ustrojową dominacją prezydentów, naruszeniem zasady trójpodziału władzy oraz ograniczeniem pluralizmu, nie ma bezpośredniego odzwierciedlenia w normatywnym wymiarze funkcjonowania sądownictwa konstytucyjnego.

Niewątpliwie aktualny pozostaje pogląd Jacka Zaleśnego, że z punktu widzenia ochrony prymatu konstytucji i porządku prawnego omawianych państw sądownictwo konstytucyjne pozostaje w nich nieefektywne. Dowodzi tego przede wszystkim niewielka liczba orzeczeń wydawanych przez te organy. W związku z tym sądy konstytucyjne w tych państwach nie wykazują skłonności do dominacji nad pozostałymi uczestnikami stosunków władzy, a więc tendencji jurystokratycznych⁴⁶. Przywołany badacz celnie zauważa też, iż wynikająca z konstytucyjnej aksjologii państw Azji Środkowej preponderancja głowy państwa, wykraczającego ponad trójpodział władzy, nadzielenie prezydentów odpowiedzialnością za suwerenność i integralności terytorialną państw oznacza, że nie może to pierwszeństwo być kwestionowane również przez organ sądownictwa konstytucyjnego⁴⁷. Powyższe oznacza, że mechanizmów funkcjonowania instytucji prawnych w państwach niedemokratycznych poszukiwać należy w wymiarach pozanormatywnych.

Bibliografia

Akty prawne

Конституция Кыргызской Республики [Konstytucja Republiki Kirgizji], cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru=-ru112213/?cl=ru-ru&ysclid=1q85wb0rj7478861669 [dostęp: 16.12.2023].

Конституция Республики Казахстан [Konstytucja Republiki Kazachstanu], akorda.kz/ru/official_documents/constitution [dostęp: 16.12.2023].

Конституция Республики Таджикистан [Konstytucja Republiki Tadżykistanu], mfa.tj/ru/main/tadzhikistan/konstitutsiya [dostęp: 16.12.2023].

Конституция Республики Узбекистан [Konstytucja Republiki Uzbekistanu], lex.uz/docs/6445147#6447841 [dostęp: 16.12.2023].

Конституционный закон Кыргызской Республики от 15 ноября 2021 года № 133 «О Конституционном суде Кыргызской Республики» [ustawa konstytucyjna Republiki Kirgistanu z dnia 15 listopada 2021 r. nr 133 o Sądzie Konstytucyjnym Republiki Kirgistanu], cbd.minjust.gov.kg/112318?ysclid=1qibjcg5lo931354960 [dostęp: 23.12.2023].

⁴⁶ J. Zaleśny, *Sądownictwo konstytucyjne w państwach poradzieckich... Część 2*, *op. cit.*, s. 36.

⁴⁷ *Ibidem*.

- Конституционный закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 153-VII «О Конституционном Суде Республики Казахстан» [ustawa konstytucyjna Republiki Kazachstanu z dnia 5 listopada 2022 r. nr 153-VII o Sądzie Konstytucyjnym Republiki Kazachstanu], online.zakon.kz/Document/?doc_id=39441762 [dostęp: 23.12.2023].
- Конституционный закон Республики Таджикистан от 26 июля 2014 года № 1083 «О Конституционном суде Республики Таджикистан» [ustawa konstytucyjna Republiki Tadjykistanu z dnia 26 lipca 2014 r. nr 1083 o Sądzie Konstytucyjnym Republiki Tadjykistanu], online.zakon.kz/Document/?doc_id=31598428&pos=6;-106#pos=6;-106 [dostęp: 23.12.2023].
- Конституционный закон Республики Узбекистан, от 27.04.2021 г. № ЗРУ-687 «О Конституционном суде Республики Узбекистан» [ustawa konstytucyjna Republiki Uzbekistanu z dnia 27 kwietnia 2021 r. nr ZRU-687 o Sądzie Konstytucyjnym Republiki Uzbekistanu], lex.uz/ru/docs/5391999 [dostęp: 23.12.2023].
- Закон СССР № 974-I «О конституционном надзоре в СССР» [ustawa ZSRR nr 974-1 o nadzorze konstytucyjnym w ZSRR], consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=16&ysclid=lq86t5ul-9z735980794#D29BcyTimnQVMI6M1 [dostęp: 16.12.2023].
- Закон СССР № 9853-XI от 1 декабря 1988 года «Об изменениях и дополнениях Конституции (Основного Закона) СССР» [ustawa ZSRR nr 9853-XI z dnia 1 grudnia 1988 r. o zmianie i uzupełnieniu Konstytucji ZSRR], constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/zakon/185466/?ysclid=lq86nu6vhg451227913 [dostęp: 16.12.2023].

Piśmiennictwo

- Biszyga A., *Pozycja ustrojowa, organizacja i kompetencje Rady Konstytucyjnej Republiki Kazachstanu*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 2(18), s. 41–53.
- Bożek M., *Konstytucja fasadowa – prolegomena*, „Państwo i Prawo” 2023, nr 1, s. 3–28.
- Brubaker R., *Why Populism?*, „Theory and Society” 2017, vol. 46, no. 5, s. 357–385.
- Buchanan J., *The Limits of Liberty. Between Anarchy and Leviathan*, Chicago–London 1975.
- Bueno de Mesquita B., Smith A., *The Dictator's Handbook. Why Bad Behavior is Almost Always Good Politics*, New York 2012.
- Constitutional Courts in Post-Soviet States. Between the Model of a State of Law and its Local Application*, ed. J. Zalesny, Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien 2019.

- Cooley A.A., Heathershaw J., *Dictators without Borders. Power and Money in Central Asia*, New Haven 2017.
- Cooter R., *The Minimax Constitution as Democracy*, „International Review of Law and Economy” 1992, vol. 12, no. 2, s. 292–294.
- Czachor R., *Instytucjonalne uwarunkowania rywalizacji o władzę w postradzickich systemach autorytarnych*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ” 2018, t. 15, nr 4(55), s. 175–194.
- Czachor R., *Konstytucjonalizmy niezachodnie jako wyzwanie dla komparatystki prawa*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2022, nr 2(31), s. 15–42.
- Czachor R., *Reforma ustrojowa w Kirgistanie w 2021 roku na tle konstytucjonalizmu autorytarnego*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2022, t. 44, nr 2, s. 45–63.
- Czachor R., *Sądownictwo konstytucyjne na Białorusi, Ukrainie i Mołdawii. Studium ustrojowo-porównawcze*, „Zeszyty Naukowe UJW. Studia z Nauk Społecznych” 2018, nr 11, s. 23–36.
- Epstein L., Knight J., Shvetsova O., *The Role of Constitutional Courts in the Establishment and Maintenance of Democratic Systems of Government*, „Law and Society Review” 2001, vol. 35, no. 1, s. 117–164.
- Ferejohn J., *Judicializing Politics, Politicizing Law*, „Law and Contemporary Problems” 2002, vol. 65, no. 3, s. 41–68.
- Geddes B., Wright J., Frantz E., *How Dictatorships Work. Power, Personalization and Collapse*, New York 2018.
- Ginsburg T., *Economic Analysis and the Design of Constitutional Courts*, „Theoretical Inquiries in Law” 2001, vol. 3, iss. 1, s. 49–85.
- Ginsburg T., *Judicial Review in New Democracies. Constitutional Courts in Asian Cases*, Cambridge 2003.
- Grabowska S., *Sądy konstytucyjne w wybranych państwach europejskich*, Rzeszów 2008.
- Hirschl R., *The Judicialization of Politics*, [w:] *The Oxford Handbook of Law and Politics*, eds K.E. Whittington, R.D. Kelemen, G.A. Caldeira, Oxford 2008, s. 119–141.
- Hirschl R., *Towards Juristocracy. The Origins and Consequences of the New Constitutionalism*, Cambridge–London 2004.
- Husa J., *Interdisciplinary Comparative Law. Rubbing Shoulders with the Neighbours or Standing Alone in a Crowd*, Cheltenham–Northampton 2022.
- Landau D., *Populist Constitutions*, „University of Chicago Law Review” 2018, vol. 85, s. 521–544.
- Landes W., Posner R., *The Independent Judiciary in an Interest-Group Perspective*, „Journal of Law and Economy” 1975, vol. 18, no. 3, s. 875–901.

- Ludwikowska A.M., *Sądownictwo konstytucyjne w Europie Środkowo-Wschodniej*, Toruń 2002.
- Ludwikowski R.R., *Constitution Making in the Countries of Former Soviet Dominance. Current Development*, „Georgia Journal of International and Comparative Law” 1993, vol. 23, no. 2, s. 155–267.
- Mazmanyan A., *Facades, Puppets, or Activist Watchdogs? Assessing Constitutional Courts in Central Asian Politics*, „Percorsi Costituzionali” 2020, no. 1–3, s. 75–94.
- Mazmanyan A., *Judicialization of Politics. The Post-Soviet Way*, „International Journal of Constitutional Law” 2015, vol. 13, iss. 1, s. 200–218.
- Newton S., *The Constitutional Systems of the Independent Central Asian States. A Contextual Analysis*, Oxford 2017.
- Piotrowski R., *Sędziowie i granice władzy demokratycznej w świetle Konstytucji RP*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2018, R. 80, z. 1, s. 220–221.
- Ramseyer J.M., *The Puzzling (In)Dependence of Courts*, „Journal of Legal Studies” 1994, vol. 23, no. 2, s. 721–747.
- Rytel-Warzocho A., *Sądy konstytucyjne w konstytucjonalizmie liberalnym i nieliberalnym*, [w:] *Sądownictwo konstytucyjne. Teoria i praktyka*, red. M. Granat, t. 3, Warszawa 2020.
- Scheppele K.L., *Autocratic Legalism*, „The Chicago Law Review” 2018, vol. 85, no. 2, s. 545–584.
- Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, wyd. 4, Warszawa 2003.
- Svolik M.W., *The Politics of Authoritarian Rule*, Cambridge 2012.
- Trochev A., Juzgenbayev A., *Instrumentalization of Constitutional Law in Central Asia*, [w:] *Research Handbook on Law and Political Systems*, eds R.M. Howard, K.A. Randazzo, R.A. Reid, Cheltenham 2023, s. 139–168.
- Tushnet M., *Authoritarian Constitutionalism*, „Cornell Law Review” 2015, vol. 100, iss. 2, s. 391–462.
- Zaleśny J., *Sądownictwo konstytucyjne w państwach postradzieckich. Analiza porównawcza. Część 1*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2019, nr 2(48), s. 137–164.
- Zaleśny J., *Sądownictwo konstytucyjne w państwach postradzieckich. Analiza porównawcza. Część 2*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2019, nr 3(49), s. 13–39.
- Витрук Н.В., *Цель, задачи и функции конституционного правосудия в государствах новой демократии*, „Конституционное правосудие” 2002, nr 2(16), s. 36–39.
- Кряжков В.А., Лазарев Л.В., *Конституционная юстиция в Российской Федерации*, Москва 1998.

Streszczenie

Ustrój sądownictwa konstytucyjnego w państwach autorytarnych. Analiza porównawcza przypadku republik Azji Środkowej

Poniższy artykuł stanowi próbę omówienia ustroju sądownictwa konstytucyjnego w państwach Azji Środkowej – Kazachstanie, Kirgistanie, Tadżykistanie i Uzbekistanie. Celem badania było ujawnienie ich zgodności lub niezgodności z modelem kelsenowskim. Stwierdzono, że model ustroju sądów konstytucyjnych w omawianych państwach nie odbiega od wzorca zachodnioeuropejskiego. To ważna konkluzja, bowiem państwa regionu Azji Środkowej klasyfikowane są jako niedemokratyczne. Zachodzi zatem pytanie o sens działania organów sądownictwa konstytucyjnego w państwach, które nie przestrzegają zasady demokratycznych rządów prawa. Odpowiedź na nie wykracza poza ramy poniższego badania, natomiast bezspornym wnioskiem płynącym z artykułu jest stwierdzenie, że państwa autorytarne przywiązują wagę do normatywnego aspektu funkcjonowania reżimów i dbają o istnienie fasadowych instytucji właściwych państwom demokratycznym.

Słowa kluczowe: sądownictwo konstytucyjne, prawo konstytucyjne porównawcze państw postradzieckich, konstytucjonalizm autorytarny

Abstract

Legal status of the Constitutional Courts in authoritarian states. A comparative study of Central Asian republics

The following paper attempts to discuss the specific features of the Constitutional Courts in Central Asian countries: Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Uzbekistan. The aim of the paper is to discuss their compliance or non-compliance with the Kelsenian model, widespread in European countries. The study asserts that the model of the Constitutional Courts in the abovementioned nations does not differ significantly from the Western European model. This is an important conclusion since the Central Asian countries are permanently classified as non-democratic. Thus, this raises a question about the sense of the existence of the Constitutional Courts in countries that do not respect the principle of the democratic rule of law. The answer to this question goes beyond the scope of the following study, but the indisputable

conclusion of this article is that authoritarian states pay much attention to the normative aspect of the functioning of regimes and ensure the existence of façade institutions typical of democratic states.

Key words: constitutional jurisdiction, constitutional comparative law of post-Soviet states, authoritarian constitutionalism